

8-1-2018

THE THEORETICAL FEATURES OF IMPROVING STATE-PRIVATE PARTNERSHIP RELATIONS

N. Shavkatov

Tashkent Financial institute

Follow this and additional works at: <https://uzjournals.edu.uz/interfinance>

Recommended Citation

Shavkatov, N. (2018) "THE THEORETICAL FEATURES OF IMPROVING STATE-PRIVATE PARTNERSHIP RELATIONS," *International Finance and Accounting*: Vol. 2018 : Iss. 4 , Article 35.

Available at: <https://uzjournals.edu.uz/interfinance/vol2018/iss4/35>

This Article is brought to you for free and open access by 2030 Uzbekistan Research Online. It has been accepted for inclusion in *International Finance and Accounting* by an authorized editor of 2030 Uzbekistan Research Online. For more information, please contact sh.erkinov@edu.uz.

**Shavkatov N.Sh. – TMI,
mustaqil izlanuvchi**

DAVLAT-XUSUSIY SHERIKCHILIK MUNOSABATLARINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY JIHATLARI

Maqolada davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi o‘zaro iqtisodiy munosabatlarning maxsus shakli sifatida davlat-xususiy sherikchiligi mexanizmlari o‘rganilib, davlat va xususiy sektor hamkorligini samarali tashkil etish bo‘yicha xulosalar, taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Tayanch so‘zlar. Davlat-xususiy sherikchiligi, investitsiya, innovatsion loyiha, xizmat ko‘rsatish shartnomasi, konsessiya shartnomasi, infrastruktura.

В статье рассматривается механизм государственно-частного партнерства как особая форма взаимных экономических отношений между государственным и частным секторами, выводы и рекомендации по эффективной организации партнерских отношений между государственным и частным секторами.

Ключевые слова: Государственно-частное партнерство, инвестиционный проект, инновационный проект, соглашение об оказании услуг, концессионное соглашение, инфраструктура.

The article considers the mechanism of public-private partnership as a special form of mutual economic relations between the public and private sectors, conclusions and recommendations for the effective organization of public-private partnerships.

Key words: Public private partnership, investment project, innovation project, service agreement, concession agreement, infrastructure.

Kirish

Bozor mexanizmlarining rivojlanib borishi natijasida davlat va xo‘jalik yurituvchi subyektlar o‘rtasida yangi iqtisodiy munosabatlar shakllanib boradi. Bunday iqtisodiy munosabatlarning rivojlangan mamlakatlar amaliyotidagi bir ko‘rinishi bu davlat va xususiy tarmoqlar sheriklik munosabatlaridir. Dunyo mamlakatlarida mavjud davlat va xususiy sheriklik munosabatlarining mazmun-mohiyati, xususiyatlari, tamoyillari, rivojlanish tarixi, huquqiy asoslarini o‘rganish va uni mamlakatimizda rivojlantirish oldimizga qo‘yilgan vazifalardan biridir. Davlat-xususiy sherikchilik munosabatlarining mamlakatimizda kundan kunga taraqqiy etib borayotganligi bu sohada qilinayotgan ilmiy tadqiqotlarimizni dolzarbligini ifodalaydi.

Chet davlatlar tajribasida davlat bilan xususiy tarmoq o‘rtasidagi sheriklik deganda turli yo‘nalishlardagi biznes va iqtisodiy munosabatlar tushuniladi. Ya’ni, bu munosabatlar xususiy sektor resurslaridan umum jamiyat ehtiyojlarini qondirishda foydalanishni nazarda tutadi. Davlat bilan xususiy biznes hamkorligi umummilliy va iqtisodiy ahamiyatga molik yirik loyihalarni amalga oshirishga yirik xususiy investitsiyalarni jalb qilishda asosiy omil sifatida katta ahamiyatga ega bo‘lgan

jarayondir. Mamlakatimizda ham davlat-xususiy sherikligi munosabatlarini shakllantirishga ham alohida e'tibor qaratila boshlangani, xususan, O'zbekistonni 2017-2021-yillarda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasining 3.4.bandining oxirgi xatboshida ustuvor vazifalardan biri sifatida davlat-xususiy sherikligini kengaytirish deb alohida keltirib o'tilganligi ham bu munosabatlarni o'rganishning ahamiyatini o'zida ifodalaydi. [1]

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Iqtisodiy bilimlarga oid ilmiy adabiyotlarda xorijiy olimlarning davlat-xususiy sherikligi munosabatlarini tashkil etish masalalarini o'rganishga qaratilgan ko'plab tadqiqotlar qilingan. Xususan, DXShning ilmiy-nazariy jihatlari jahon iqtisodchi olimlari E.R. Yescomb, M.B. Corrigan, K.A. Antonova, E.A. Dinin, S.S. Chernov va mahalliy iqtisodchi olimlar N.N. Oblomurodov, N.A. Yusupov, X.N. Usmonovlarning ilmiy ishlari va Jahon Banki, Osiyo Taraqqiyot Bankining uslubiy qo'llanmalarida keltirilgan.[2,3,4,5]

Iqtisodchi olim E.R.Yescombning fikricha, so'nggi yillarda davlat-xususiy sherikligi orqali xususiy sektor mablag'lari orqali davlat sektori infratuzilmasini sotib olish va saqlash, transport (yo'llar, ko'priklar, tunnellar, temir yo'llar, portlar, aeroportlar), ijtimoiy infratuzilma (kasalxonalar, maktablar, qamoqxonalar, ijtimoiy uy-joylar), kommunal xizmatlar (suv ta'minoti, chiqindi suvlarni tozalash, chiqindilarni utilizatsiya qilish), davlat idoralari va boshqa turar joylar va boshqa maxsus xizmatlar (aloqa tarmoqlari yoki mudofaa uskunalari) kabi sohalarni moliyalashtirish tobora rivojlanib bormoqda.[2]

E.A. Dinin esa “davlat-xususiy sherikchilik – ijtimoiy ne'matlar yaratish yoki ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish uchun uzoq muddatli va o'zaro foydali asosda jamiyat (davlat va xususiy sektor)ning moddiy va nomoddiy resurslarini birlashtirish jarayonidir”, - deb qayd etadi [3].

Shuningdek, S.S.Chernov “Davlat-xususiy sektor hamkorligi transport, energetika va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirishga qaratilgan ijtimoiy ahamiyatli investitsiya loyihalarini amalga oshirish maqsadida davlat va biznesning uzoq muddatli hamkorligining alohida shakli” - deb hisoblaydi.[4]

Davlat-xususiy sherikligi – bu kooperativ kelishuvning bir ko'rinishi bo'lib, ikki yoki undan ortiq davlat va xususiy sektor vakillarining investitsiya, infratuzilma, innovatsiya loyihalarida hamda ijtimoiy-iqtisodiy, ilmiy, shuningdek, davlat ahamiyatiga molik dasturlardagi sheriklik munosabatlari tushuniladi. «Davlat-xususiy sektor sherikligi» atamasi infratuzilma va boshqa xizmatlar doirasida davlat va xususiy korxonalar va tashkilotlar o'rtasidagi bir qator iqtisodiy munosabatlarni tavsiflaydi. Bunday iqtisodiy munosabatlar jarayonida foydalaniladigan boshqa tushunchalar orasida xususiy sektor ishtiroki (Private Sector Participation) va xususiylashtirish (Privatization) kabi tushunchalar ham mavjud bo'lsa-da, ushbu tushunchalar orasida ma'lum bir farqlar mavjud. [5]

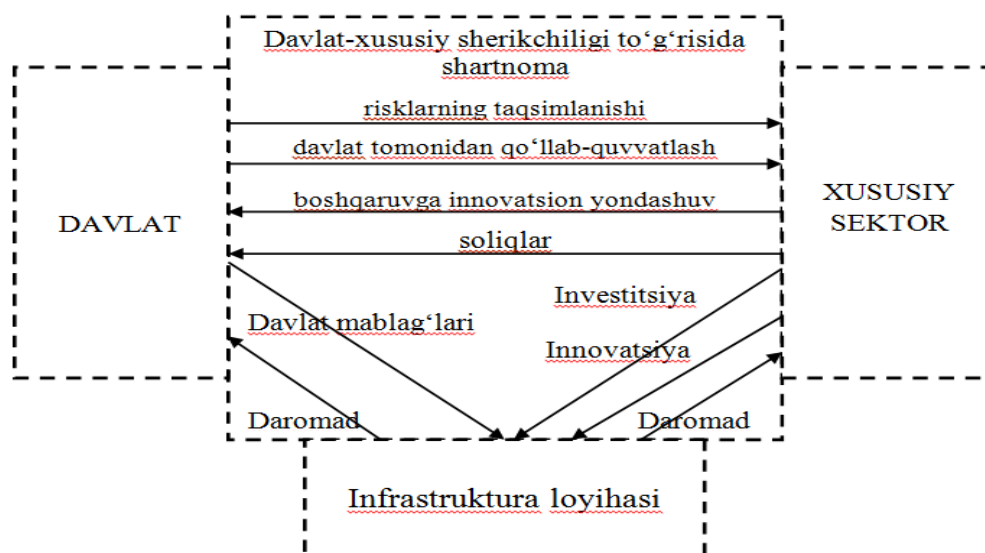
Xususiy tarmoq va davlat hamkorligi biznes subyektlarining ishlab chiqarish, maishiy xizmatlar va ijtimoiy infratuzilmani tashkil qilish, boshqarishda hamda ijtimoiy xizmatlarni ta'minlashda ishtirok etishlarini ifodalaydi. [6]

Yuqoridagilardan kelib chiqib, davlat va xususiy sheriklik munosabatlari ijtimoiy majburiyatlarga va amalga oshirilishi zarur boʻlgan islohotlarga va davlat investitsiya siyosatiga rioya qilishda hukumatning ham xoʻjalik yurituvchi subyektlarning oʻrni va rolini ifodalaydigan iqtisodiy munosabatlar tizimidir. Davlat bilan xususiy sherikligi infratuzilma obyektlari loyihalarini ishlab chiqish, rejalashtirish, moliyalashtirish, qurish va foydalanish maqsadida yoʻlga qoʻyilgan davlat bilan xususiy sektor oʻrtasidagi xoʻjalik munosabati va iqtisodiy aloqalari boʻlib, bunday munosabatlar qoʻshimcha moliyalashtirish manbalarini jalb etish maqsadida uzoq muddatlarga moʻljallangan boʻladi.

Iqtisodiy nuqtai nazardan DXShning maqsadi - tegishli davlat byudjetlari hisobidan taqdim etilishi kerak boʻlgan xizmatlar, ish va isteʼmol tovarlarini ishlab chiqarishga xususiy investitsiyalarni jalb qilishni ragʻbatlantirish boʻlib hisoblanadi.

Toʻgʻri tashkil etilgan davlat va xususiy sheriklik munosabatlari subyektlar oʻrtasida vazifalarni, majburiyatlarni va moliyaviy risklarni eng optimal tarzda taqsimlaydi. Davlat-xususiy sherikchiligida davlat tomonidan davlat idoralari, jumladan, vazirliklar, qoʻmitalar, mahalliy hokimiyat organlari yoki davlat korxonalari munosabatlarda ishtirok etadi. Xususiy sektor tomonidan sheriklik munosabatlarida mahalliy yoki xorijiy xoʻjalik yurituvchi subyektlar, shuningdek, biror loyihaga tegishli texnik yoki moliyaviy imkoniyatga ega yuridik shaxslar yoki investorlar boʻlishi mumkin.

DXSh mexanizmidan davlat-xususiy sheriklik munosabatlarida hamkorlik tuzilmasi turli xil koʻrinishida yuzaga kelishi mumkin boʻlgan risklarni eng yaxshi boshqaradigan va xoʻjalik faoliyatining samaradorligini oshirgan holda xarajatlarni minimallashtirishga yordam beradigan, ishtirokchilar uchun mavjud xavflarni teng taqsimlashga qaratilgan boʻlishi kerak. (1-rasm)

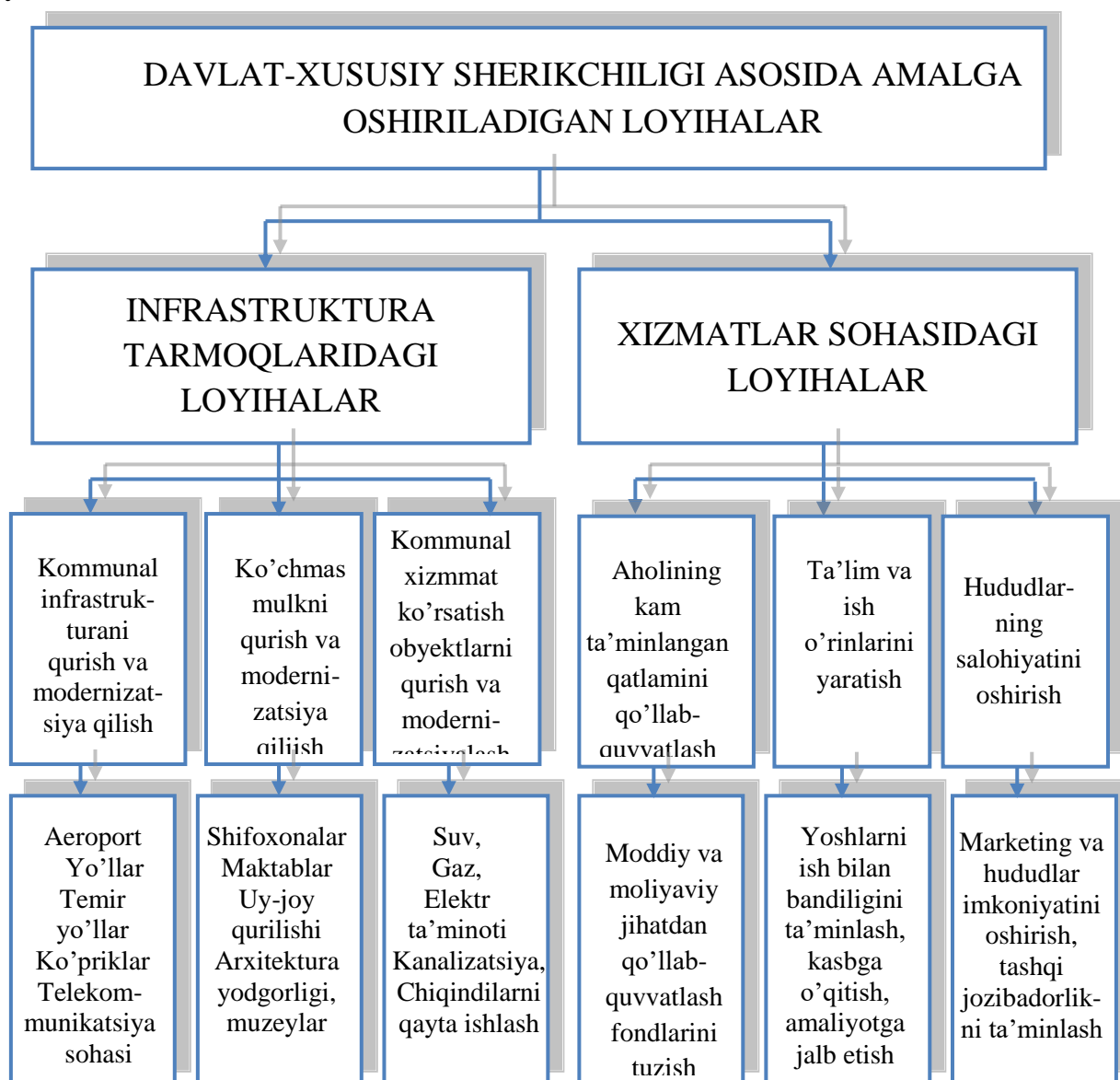

1-rasm. Davlat-xususiy sherikchiligi ishlash mexanizmi [7]

Bu mexanizmda shartnoma munosabatlari orqali infrastruktura loyihasida davlat-xususiy sheriklik mexanizmining umumiy koʻrinishi tasvirlangan. Shu bilan birgalikda, ijtimoiy loyihalarda bevosita taʼsir koʻrsatadigan manfaatdor tomonlarning manfaatlarini ifodalovchi nodavlat notijorat tashkilot(NNT)lar davlat-

xususiy sheriklik munosabatlarida alohida ahamiyat kasb etishi mumkin. Rivojlangan mamlakatlar tajribalarida samarali davlat-xususiy sheriklik munosabatlarida har bir tomon - davlat va xususiy sektorning o‘ziga xos vazifalarni amalga oshirishdagi o‘rni mavjudligi bilan xarakterlanadi. Davlatning bunday munosabatlardagi qo‘shadigan hissasi kapital shaklida (soliqlar orqali), aktivlarni joylashtirish yoki boshqa majburiyatlarni olish, shuningdek, hamkorlikni ifodalovchi boshqa yo‘llar orqali ifodalanishi mumkin. Hukumat ijtimoiy sohani qo‘llab-quvvatlash, atrof-muhit muhofazasi va siyosiy va moliyaviy qo‘llab-quvvatlashlar orqali ham bunday munosabatlarda ishtirok etishi mumkin.

Xususiy sektorning hamkorlikdagi o‘rni - biznesni samarali yurgizish, bozor munosabatlarida, menejment samarali tashkil etish, moliyaviy operatsiyalar va innovatsion faoliyatda o‘z faoliyatini amalga oshirishi orqali munosabatlarda ishtirok etadi. Shuningdek, xususiy sektor ham shartnomaning shakliga qarab investitsion faoliyatda ham ishtirok etishi mumkin.

2-rasm. Davlat-xususiy sherikchiligi asosida amalga oshiriladigan loyihalarning asosiy yo‘nalishlari [7]

Davlat-xususiy sherikchiligi amalga oshiriladigan, rivojlangan mamlakatlar amaliyotida mavjud asosiy loyiha yo‘nalishlari yuqoridagi rasmda tasvirlangan.(2-rasm) Mazkur loyiha yo‘nalishlari bevosita DXSh munosabatlarining mazmuni va maqsadini ko‘rsatib beruvchi xarakterga egadir. Davlat va xususiy sheriklik munosabatlarida shartnomalarning farqlanishi ma‘lum bir soha yoki tarmoqni rivojlantirish xususiyatidan, shuningdek loyihalarni turlaridan kelib chiqqan holda turlarga ajratiladi.

Dunyo amaliyotida hozirda mavjud bo‘lgan davlat va xususiy sheriklik munosabatlarida asosiy shartnomalar turlari quyidagilardir:

- xizmat ko‘rsatish shartnomasi;
- menejment shartnomasi;
- ijara yoki lizing shartnomasi;
- loyihani qurish, ishga tushirish va topshirish shartnomasi yoki shunga o‘xshash kelishuvlar(asosan qurilish sohasida);
- konsessiya shartnomasi;
- qo‘shma korxonalar shartnomalari va boshqalar.

Davlat-xususiy sheriklik munosabatlarida davlatning ishtirok etishidan ko‘zlangan asosiy maqsadlar esa quyidagilar bo‘lib hisoblanadi: [8]

1. Xususiy investitsiyalarni jalb etish (tarmoqlarga davlat mablag‘lari o‘rniga xususiy kapitalni jalb etish);
2. Samaradorlikni oshirish va mavjud resurslardan yanada yaxshiroq foydalanish;
3. Tarmoqlarni rivojlanishida davlat va xususiy sektorning baravar rolini belgilash, rag‘batlantirish va hisobdorlikni oshirish orqali sohani isloh qilinishiga erishish.

Fikrimizcha, davlatimiz iqtisodiyoti rivojlanishing hozirgi bosqichida davlat va xususiy sheriklik munosabatlarining tashkil etilishi mamlakatimiz o‘z oldiga qo‘ygan taraqqiyot strategiyasining jadallashiga xizmat qiladi. DXSh - davlat idoralari va xususiy biznes o‘zaro ittifoqi hisoblanib, uning maqsadi – iqtisodiyotning strategik tarmoqlaridan to mamlakat miqyosida yoxud uning ayrim hududlarida xizmatlar ko‘rsatishga qadar ijtimoiy ahamiyatga molik loyihalarni yaratish va rivojlantirishdan iborat bo‘ladi. Cheklangan moliyaviy ehtiyojlarni tobora kamayib borayotgan iqtisodiy resurslar bilan moliyaviy ta‘minlash, davlatning yirik investitsiyalarni va chetdan qarzlarni jalb qilmasdan infratuzilmalarni yangilash va rivojlantirish uchun davlat-xususiy sherikchilik modellarining turli xil ko‘rinishlarini rivojlantirmog‘i lozim. 1-jadvalda dunyo mamlakatlari, xususan, Rossiya Federatsiyasida mavjud DXSh modellari keltirilgan. Rivojlangan dunyo mamlakatlarining mamlakat infrastrukturasini rivojlantirishda samarali DXSh modellarini o‘rganish va mamlakatimiz uchun joriy etish ayniqsa ahamiyatlidir. Bunday shakllardagi munosabatlar orqali loyihalarni amalga oshirish davlat uchun ham xususiy tarmoq uchun ham juda foydali bo‘lishi mumkin, lekin ularning xarajatlari iqtisodiy samaraga erishishi uchun qattiq nazorat qilinishi va shartnomalarning to‘liq bajarilishi lozim.

1-jadval

Jahon amaliyotida davlat va xususiy sektor sherikchiligi shakllari. [2]

1	Qurish-Boshqarish-O‘tkazish (Build, Operate, Transfer – BOT)	O‘zaro kelishuv mexanizmi asosida loyihani qurish, shartnoma muddati mobaynida undan foydalanish (egalik qilish huquqsiz) va shartnoma yakunida davlat tasarrufiga o‘tkazish.
2	Qurish - Egalik qilish - Boshqarish - O‘tkazish (Build, Own, Operate, Transfer - BOOT)	O‘zaro kelishuv mexanizmi asosida loyihani qurish, shartnoma muddati mobaynida egalik qilish huquqi asosida undan foydalanish va shartnoma yakunida davlat tasarrufiga o‘tkazish.
3	Qurish-O‘tkazish-Boshqarish (Build, Transfer, Operate - BTO)	Bunda loyiha qurilish yakunlanishi bilanoq davlatga o‘tkaziladi. Xususiy sherik unga shartnoma muddati davomida xizmat ko‘rsatadi, ko‘rsatilgan xizmatlar uchun iste‘molchilar uzluksiz ravishda to‘lovlarni amalga oshiradi.
4	Qurish –Egalik qilish – Boshqarish (Build, Own, Operate - BOO)	O‘zaro kelishuv mexanizmi asosida loyihani qurish, shartnoma muddati mobaynida egalik qilish huquqi asosida undan foydalanish va shartnoma yakunida ham egalik qilish huquqi xususiy sherikda qoladi.
5	Qurish-Boshqarish-Himoyalash-O‘tkazish (Build, Operate, Maintain, Transfer - BOMT)	Loyihaning hayotiylik davri va unga xizmat ko‘rsatilishi davlat tomonidan amalga oshiriladi. Egalik qilish huquqi davlat tasarrufida qoladi.
6	Loyihalash-Qurish-Egalik qilish-Boshqarish-O‘tkazish (Design, Build, Own, Operate, Transfer - DBOOT)	O‘zaro kelishuv mexanizmi asosida obyektни loyihalashtirish, qurish, shartnoma muddati mobaynida egalik qilish huquqi asosida undan foydalanish va shartnoma yakunida davlat tasarrufiga o‘tkazish.
7	Loyihalash-Qurish-Moliyalashtirish-Boshqarish (Design, Build, Finance, Operate - DBFO)	Obyektни loyihalash, qurish,boshqarish, shuningdek xususiy sektor tomonidan qurish va xizmat ko‘rsatish xarajatlarini moliyalashtirish majburiyatini ham oladi. Davlat xizmatlarga to‘lovlar orqali xarajatlarni qoplaydi.

Sog‘liqni saqlash tizimi, xalq ta’limi, kommunal xo‘jalik va infrastrukturani rivojlantirishda davlat va xususiy sherikchiligini amalga oshirilishi ushbu sohalarni rivojlanish jarayoniga o‘z ta’sirini ko‘rsatadi, albatta. Bunday hamkorlik davlat xizmatlari sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Chunki, iqtisodiy foydani maqsad qilgan xususiy sektor o‘z faoliyatida tinimsiz ravishda innovatsion faoliyatni targ‘ib qiladi. Natijada, tarmoqda rivojlanish kuzatiladi. Shuningdek, mamlakat iqtisodiyotining diversifikatsiya qilinishida, infratuzilma bazasini mustahkamlanishida, qurilish sohasida, xizmat ko‘rsatish sohasida innovatsion texnologiyalar va asbob-uskunalarni joriy etilishini rivojlantirishda, korxonalarining raqobatbardoshligining oshirilishida aynan davlat xususiy sheriklik munosabatlari orqali yanada tez va samarali erishilishi ta’minlanadi. Bundan esa davlat o‘z oldidagi vazifalarini ijobiy ado etilishiga erishadi. Bunda davlat oldida yana bir vazifa yuzaga keladi, ya’ni ijtimoiy adolat ta’minlash. Chunki, zamonaviy bozor iqtisodiyoti asosiy ziddiyatlaridan biri ham aynan ijtimoiy notenglik munosabatlari bilan bog‘liq bo‘ladi.

Yuqorida davlat-xususiy sheriklik munosabatlarini rivojlantirishning nazariy jihatlarini o‘rganish natijasida quyidagi xulosalar shakllantirildi:

Birinchi, mamlakatimizda ijtimoiy ahamiyatga molik loyihalarni amalga oshirishda davlat-xususiy sherikchiligi amaliyotini rivojlantirish maqsadida birinchi navbatda nazariy va tashkiliy-huquqiy asoslar aniq belgilanishi lozim.

Ikkinchi, rivojlangan davlatlarda keng qo‘llanilib, ijobiy natijalar bergan davlat-xususiy sheriklik modellaridan “Qurish-O‘tkazish-Boshqarish”, “Qurish-Egalik qilish-Boshqarish”, “Loyihalash-Qurish-Moliyalashtirish-Boshqarish” kabi shakllarini mamlakatimizda ham joriy etish lozim.

Uchinchi, Jahon amaliyoti tajribasini o‘rgangan holda samarali va foydali bo‘lgan davlat-xususiy sherikchiligi tizimini muvofiqlashtiruvchi va nazorat qiluvchi davlat institutsional tuzilmasini mamlakatimizda joriy etishga alohida e‘tibor qaratish lozimdir.

To‘rtinchi, davlat-xususiy sherikchilik munosabatlarida mahalliy investitsiyalarni shakllantirish va salmog‘ini ko‘paytirish maqsadida, xususiy investitsiyalarni soliq mexanizmi vositasida rag‘batlantirish tizimini joriy etish lozimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-sonli Farmoni, www.lex.uz - milliy qonunchilik bazasi.

2. Йескомб Э.Р. Государственно-частное партнерство: Основные принципы финансирования (Public-Private Partnership Principles of Policy and Finance.) — М.: Альпина Паблишер, 2015. - 457 с.

3. Дынин Е.А. Риски бизнеса в частно-государственном партнерстве / Дынин Е. А. // Общество и экономика. 2007. № 5-6. С.111.

4. Чернов С.С., Суханов И.С. Вопросы оценки эффективности реализации социально значимых проектов // Бизнес. Образование. Право. Вестник Волгоградского института бизнеса. 2016. № 4 (37). С. 92–97.

5. Felsing K. Former staff member of the Asian Development Bank’s (ADB) Regional and Sustainable Development Department (RSDD), Special Initiative Group (RSOD-SI) /Public-Private Partnership / Handbook. 2007. 100p.

6. Atamurodov T., Namroyev B. Xususiy tarmoq va davlat hamkorligi. Monografiya, Toshkent moliya instituti. –T.: “Iqtisod-Moliya”, 2013. - 96 b.

7. Матаев Т.М. Определение и классификация форм государственно-частного партнерства // Российское предпринимательство. – 2014. – Том 15. – № 7. - с. 51-58.

8. Чернов С. С., Фильченкова М. В. Государственно-частное партнерство: понятие, признаки, внешние эффекты // Бизнес. Образование. Право. Вестник Волгоградского института бизнеса. 2017. № 3 (40). С. 78–82.